

WOCHENTLICHES KUNDSCHAFTSBLATT DES HERZOGTHUM KRAIN (1775–1776). BALTHASAR HACQUET KOT ČASNIKAR

Tanja ŽIGON*

Izveček

Družba za kmetijstvo in koristne umetnosti v Ljubljani je od januarja 1775 do decembra 1776 izdajala tednik *Wochentliches Kundschaftsblatt des Herzogthum Krain*. Njegov urednik je bil tajnik družbe, Balthasar Hacquet.

Abstract

The Society for Agriculture and Useful Crafts of Carniola published an economic paper, entitled *Wochentliches Kundschaftsblatt des Herzogthum Krain* (*The Proclamations' Weekly of the Duchy of Carniola* from January 1775 to December 1776). Its editor was Balthasar Hacquet, Society's secretary.

Ključne besede: *Wochentliches Kundschaftsblatt des Herzogthum Krain*, Hacquet, Družba za kmetijstvo in koristne umetnosti.

Keywords: *Wochentliches Kundschaftsblatt des Herzogthum Krain*, Hacquet, The Society for Agriculture and Useful Crafts of Carniola.

1. UVOD

Zametke sodobnega časnikarstva smemo iskati že v 16. stoletju. Tedaj so tiskali predvsem letake, ki so prinašali novice o turških bojih, o protestantskih zahtevah, o najrazličnejših naravnih pojavih, potresih itd. Tovrstni neperiodični tiski so nastajali tudi na Slovenskem. Najstarejši novičarski letak, ki prikazuje Turke pred Metliko, je bil leta 1578 natisnjen v Mandelčevi tiskarni, ki je bila nasploh prva tiskarna v Ljubljani. Razvoj časnikarstva na Slovenskem pa je za približno sto let zaostajal za Evropo. Medtem ko v Evropi naletimo na prvi časopis že v začetku 17. stoletja, izide prvi ljubljanski časnik, *Wochentliche Ordinari-Laybacher Zeitungen*, šele leta 1707. Novice so v mesto prihajale s poštnimi kočijami, z redno in izredno pošto, od jugovzhoda pa tudi z ladijskim prometom po Savi in Ljubljani. Pogoste zamude so pogojevale, da je prvi ljubljanski časnik zelo neredno prihajal med bralce in leta 1709, sodeč po ohranjenih številkah, dokončno

prenehal izhajati (Žigon 2001: 13–16). Prvi tedenski list v Evropi, *Straßburger Relation*, je pričel natančno sto let prej, v Strasbourgu leta 1609. Šele dobrih 166 let kasneje pa se lahko s prvim tedenskim listom pohvali tudi Ljubljana: januarja 1775 je izšla prva številka tednika *Wochentliches Kundschaftsblatt des Herzogthum Krain*. Tako se je glasil naslov v izvorniku, pravilen zapis bi bil: *Wöchentliches Kundschaftsblatt des Herzogthums Krain*.

2. LJUBLJANSKA DRUŽBA ZA KMETIJSTVO IN KORISTNE UMETNOSTI

Dne 26. oktobra 1767 je bila v Ljubljani ustanovljena Družba za kmetijstvo in koristne umetnosti (*Gesellschaft für Ackerbau und Nützliche Künste*), kasnejša Kranjska kmetijska družba. Člani družbe so bili fevdalci, upravniki zemljiških gospostev, predstojniki

* SI-1370 Logatec, Grčarevec 8. E-pošta: Tanja.Zigon@siol.net

samostanov, uradniki in profesorji na liceju. Med uglednimi imeni najdemo Janeza Antona Scopolija (1723–1788), Gabrijela Gruberja (1740–1805), Antona Tomaža Linharta (1756–1795), Blaža Kumerdeja (1738–1805), Žigo Zoisa (1747–1819) in Baltazarja Hacqueta (1739/40?–1815). Slednji je postal član družbe leta 1772, nato pa je do leta 1780 opravljal delo njenega tajnika. Družbini člani pa niso bili le Kranjci, temveč tudi od drugod, na primer z Dunaja, Göttingena, iz Londona, Benetk ... (Umek 1989: 90). Na ustanovnem zborovanju sta bila določena program in delo družbe. Le-ta naj bi se ukvarjala z gospodarskimi vprašanji, skrbela bi naj za razvoj in napredek kmetijstva, obenem pa naj bi letno za svoje člane izdajala publikacijo, v kateri bi objavljali poročila z zborovanj družbe, spomenice, najboljše odgovore na razpisane nagradne teme in razna druga poročila (Umek 1967: 149). Po nekaj letih delovanja je družba dobila svoje glasilo, *Sammlung nützlicher Unterrichte*. Izšli so štirje zvezki publikacije, prva dva v letih 1770 in 1771, tretji leta 1776 in četrti, ki je bil tudi ponatisnjen, leta 1779 (Umek 1989: 91–92). Ker je družba želela razširiti krog svojih bralcev, je že leta 1774 zaprosila deželno glavarstvo, kateremu je bila od leta 1769 dalje neposredno podrejena, za dovoljenje za izdajanje tednika. Periodični list bi bil namenjen širši publiki in ne le članom družbe (*»Es sind bereits sehr viele ökonomische Abhandlungen, und Ausarbeitungen, viele gelehrte Vorschläge, und Aufsätze bey dieser Ackerbaues-Gesellschaft von verschiedenen auch auswärtigen wohlerfahrenen, und gelehrten Landwirthen eingebracht worden, welche nur darum zu keiner allgemeinen Ausübung gekommen sind, weil sie noch immer jenen, die sie ausüben könnten unbekannt waren.«* Nachricht). Prednost časopisa je družba videla predvsem v tem, da bi ljudi poučeval o boljših načinih kmetovanja.

3. PRIPRAVE NA IZID TEDNIKA WOCHENTLICHES KUNDSCHAFTS- BLATT

Konec decembra 1774 je družba natisnila letak s sporočilom, da bo z novim letom 1775 pričel izhajati *Wochentliches Kundschaftsblatt des Herzogthum Krain*. V kratki napovedi novega ljubljanskega lista, natisnjeni na štirih straneh formata 9,5 x 16 cm – v tem formatu je izšel tudi prvi letnik tednika – in naslovljeni *»Nachricht«* z datumom 31. december 1774, je uredništvo sporočalo: *»Es ist durch eine kais. königl. Gesellschaft des Ackerbaues, und der nützlichen Künste im Herzogtum Krain ein Kundschaftsblatt ver-*

anstaltet worden, welches solche Dinge anzeigen wird, die in einem Lande zu wissen öfters nothwendig sind, und wenn auch deren Wissenschaft nicht so nothwendig seyn sollte, dennoch grossen Nutzen verschaffen können, wenn sie allgemein bekannt gemacht werden.« (Nachricht).

Tednik je, kot je v dvanajstih točkah objavljal prednaročniški letak, prinašal najrazličnejše razprave, ki zadevajo kmetijstvo in ožje poljedelstvo oziroma *»uporabne umetnosti«*, in objavljal tudi prispevke, povzete po drugih učenih časopisih, bodisi v celoti ali le njihove izvlečke, in novice iz različnih gospodarskih zbirk, ki so sicer že bile natisnjene, a na Kranjskem še neznane (Nachricht). Poleg tega je *Wochentliches Kundschaftsblatt* v prvem letu svojega izhajanja objavljal *»Generalien, Patente, und Verordnungen, welche zur öffentlichen Kundmachung gelangen«* (Nachricht), uradne edikte in slovesne cesarske razglase, sodbe o kriminalnih zadevah in tiralice za pobeglimi kaznjenci: *»Mittels dieß wird auch kund gemacht, daß derjenige, so den beschriebenen famosen Räuber, den Mathias Hierand, oder sogenannten Paradeißwirth handfeß machen, und in die Justizhände, jedoch lebendig, überliefern wird, gleich bey derjenigen Obrigkeit, wohin er solchen in die Eisenfronfeste überliefert 100 fl. bar zu einen Recompens, ohne mindesten Abzug gegen Schein zu erheben haben solle«* (WK 10, 11.3.1775: 155–156). V časniku so tudi poročila o delovanju družbe, sestavki in vprašanja, namenjena splošni koristi in napisana v *»spodobnem«* jeziku, proti plačilu oglasne takse pa je na svojih straneh tiskal tudi podatke o dražbah in javnih prodajah ter oglase o tem, kdo išče posle. Časopis je obveščal bralce o ljubljanskih tržnih cenah in teži kruha, pisal je o stanovskih in duhovniških napredovanjih in drugih beneficijih, obenem pa ažurno obveščal, kateri ugledni tujci se zadržujejo v mestu ter objavljal sezname umrlih v Ljubljani in v njenih predmestjih (Nachricht).

Uredništvo je povabilo k sodelovanju vse, ki bi želeli izraziti svoje mnenje in predloge ter odprlo svoje stolpce vsem, ki bi hoteli sodelovati s pisanjem prispevkov. Obenem je v prednaročniškem oglasu izrazilo upanje, da bo tednik pritegnil tudi bralce izven dežele Kranjske: *»Diese sind Punkten, die in diesem Blatte vorkommen werden, und wobey man sich Mühe geben wird es so einzurichten, daß es auch auswärtigen Lesern Vergnügen, und Vortheil verschaffen könne, und obschon zwar die Absicht mit diesen Nachrichten unserem Lande zu dienen ist, so glaubet man jedoch, daß zugleich auch Auswärtige bei dergleichen Erinnerungen ein- oder das andere finden werden, welches sie zu ihren Gebrauch, oder wenigstens zu einen Versuche anwenden könnten.«* (Nachricht).

Izdajatelji so pokazali tudi veliko razumevanje do naročnikov – ker so šele zadnji dan decembra objavili novico o začetku izdajanja lista, so morebitnim abonentom ponudili možnost, da se do konca februarja odločijo, ali bodo postali stalni naročniki: »... weil ... aus gewissen Ursachen mit dieser Anzeige noch zurückgehalten werden mußte, so wird man mit dem ersten Stücke des Hornungs jene vier des Jenners zugleich liefern, damit die Liebhaber Zeit gewinnen sich melden zu können, welches sodann alle Sonnabend mit einem Bogen unter dem Namen Wochentliches Kundschafts-Blatt des Herzogthum Krain fortfahren, und bey Johann Friedrich Eger landschaftlichen Buchdruckern in Laybach verlegt wird« (Nachricht).

4. TEDNIK PRIČNE IZHAJATI

Wochentliches Kundschaftsblatt des Herzogthum Krain so tiskali v Egerjevi tiskarni, tedaj edini v mestu. Janez Friderik Eger (ok. 1735–1799) je po nekaj zmenjavah lastnikov nekdanje Mayrjeve tiskarne, za Mandelčevo druge v Ljubljani, nadaljeval s tiskarskim izročilom. V letih 1797–1800 so pri Egerju tiskali tudi Vodnikove *Lublanske Novize*, s katerimi se je rodilo slovensko časnikarstvo. Celoletna naročnina na tednik *Wochentliches Kundschaftsblatt* je v Ljubljani znašala 2 goldinarja in 30 krajcarjev, za posamično številko lista pa je bilo potrebno odšteti po 5 krajcarjev (Nachricht). Ker je *Wochentliches Kundschaftsblatt* v vsaki številki objavljal tudi cene za pol mernika žita (mernik oz. dunajski mecen je meril 61,49 litrov, pol mernika ima torej 30,745 litra; Valencič 1977: 353–355) in vedno navajal najnižjo in najvišjo tržno ceno, lahko brez večjih težav izračunamo, da je kilogram koruze dne 11. januarja 1775 v Ljubljani stal približno 4 krajcarje (*Marktpreise*, WK 3, 21.1.1775: 45), kilogram pšenice pa sredi februarja 4,1 krajcarja (WK 8, 25.2.1775: 127). Številka lista *Kundschaftsblatt* je bila torej dražja od kilograma pšenice, letna naročnina na tednik pa je v Ljubljani znašala skoraj toliko kot je bila cena celega mernika pšenice. Naročniki, ki niso prihajali iz Ljubljane in so jim tednik pošiljali po pošti, so morali za celoletno naročnino plačati kar 4 goldinarje in 30 krajcarjev. Račune abonentom so izstavljali polletno (Nachricht).

V soboto 7. januarja 1775 je izpod Egerjeve tiskarske stiskalnice prišla prva številka *Wochentliches Kundschaftsblatt*. Posamezna številka v navedenem malem formatu je bila tiskana na osmih listih in je torej vsebovala 16 strani.

5. O (ANONIMNEM) UREDNIKU

Ime urednika lista smo zaman pričakovali že v prednaročniški notici s konca leta 1774, prav tako o uredniku molčijo prva ter za njo vse ostale številke. Toda na podlagi drugih virov smemo sklepati, da je dva letnika prvega pravega ljubljanskega tednika urejal nihče drug kot – Balthasar Hacquet.

O tedniku *Wochentliches Kundschaftsblatt des Herzogthum Krain* je leta 1859 v članku o časnikarstvu v Ljubljani prvi pisal kranjski nemško usmerjeni zgodovinar August Dimitz (1827–1886), vendar mu ni posvetil posebne pozornosti. Zapisal je le, da je po daljšem premoru po prenehanju izhajanja *Wochentliche Ordinari-Laybacher Zeitungen* vrzel na časnikarskem področju zapolnil »ein ökonomisches Blatt: 'Wochentliches Kundschaftsblatt', welches außer den landwirthschaftlichen Aufsätzen, Verzeichnisse der Durchreisenden und Verstorbenen, sonst aber nichts Locales enthält« (Dimitz 1859: 71).

Dve desetletji zatem je bil mnogo natančnejši anonimni avtor v podlistku tednika *Laibacher Wochenblatt*, glasila ustavoverne stranke kranjskih Nemcev. V feljtonu z naslovom *Ein »Laibacher Wochenblatt« aus früherer Zeit* se je avtor sprehodil skozi zgodovino kranjske periodike in med drugim zapisal: »Der erste Versuch der Herausgabe einer Wochenschrift in Laibach fällt in das Jahr 1775; damals wurde vom Professor Hacquet [podčrtala T. Ž.], der zugleich Secretär der Landwirthschaftsgesellschaft war, das 'Wochentliche Kundschaftsblatt des Herzogthums Krain' ins Leben gerufen« (LW 1, 21.8.1880: sine pagina). Ante Gaber je bil med novejšimi avtorji prvi, ki je o Hacquetu spregovoril kot o uredniku lista *Kundschaftsblatt*, čeprav v daljšem prispevku o slovenskem novinarstvu piše, da za njegovo uredništvo še ni trdnih »dokumentaričnih dokazov« (Gaber 1937: 220). Vsekakor se lahko strinjamo z Gabrom v tem, da Hacquetovo ime ni bilo natisnjeno na straneh tednika. Odprto pa ostaja vprašanje, ali je bila Gabru poznana objava v *Laibacher Wochenblatt*, ki nedvoumno govori o uredniku *Wochentliches Kundschaftsblatt*. Za Gabrom omenja Hacqueta kot prvega urednika na Slovenskem tudi Fran Vatovec v svoji monografiji *Slovenski časnik 1557–1843*. Leta 1774, piše Vatovec, je Hacquet postal stalni tajnik Kmetijske družbe v Ljubljani ter je na tem mestu prevzel uredništvo društvenega glasila podobno kot je 68 let zatem, leta 1843, začel *Kmetijske in rokodelske novice* urejati dr. Janez Bleiweis (1808–1881) (Vatovec 1961: 54). Hacqueta omenja še Josip Wester v razpravi o Hacquetu kot prvem raziskovalcu naših Alp (Wester 1954: 12–14). Pripisuje

mu avtorstvo članka o boleznih rogate živine – gre za anonimni članek *Feldwirthschaft. Mittel wider eine besondere Krankheit des Hornviehes* (WK 5, 3.2.1776: 65–71), ki je izšel leta 1776 v *Kundschaftsblatt*. Pisec tega prispevka kot tudi velike večine ostalih, objavljenih v *Kundschaftsblatt*, ni podpisan, vendar avtorstvo ni sporno. Znano je namreč, da je Hacquet istega leta v *Sammlung nützlicher Unterrichte*, drugem glasilu Kmetijske družbe, objavil daljšo razpravo o isti tematiki (Pintar 1926: 285). V svoji avtobiografiji Hacquet o uredniškem delu v Ljubljani sicer neposredno ne poroča, je pa imel svoje delovanje v Kmetijski družbi za tako bistveno, da je bila le-ta, pravi, po njegovem odhodu s Kranjskega leta 1787 ukinjena (kar se je res zgodilo, vendar najbrž ne samo zaradi Hacquetovega odhoda v Lvov, delovanje družbe pa je bilo obnovljeno šele leta 1820): »... *La même chose est arrivé a la société rurale à Laybach en carnirole ou en illyrie a ma retraite de ce pays en 1787*« (Jakob 1930: 236).

Pridružujemo se mnenju, da je bil Hacquet urednik tednika *Kundschaftsblatt*, čeprav je poročilo, kjer je izrecno omenjen v tem smislu, dobrih sto let mlajše od nastanka časnika. Poleg omenjene trditve iz leta 1880 o Hacquetovem uredništvu, naj navedemo še nekaj sklepov, ki jo posredno potrjujejo. Prvič: Ljubljančan Constant von Wurzbach (1818–1893), čigar navedbam v njegovem *Biografiskem leksikonu avstrijskega cesarstva* nikakor ne gre slepo zaupati, pri Hacquetu sicer ne navaja uredništva *Kundschaftsblatt* (Wurzbach 1861, 7: 162–165), je pa osebno dokaj skrivnostni Hacquet med 1773 in 1787 živel v Ljubljani. Že 1772. je postal član Kmetijske družbe, pod katere pokroviteljstvom je *Kundschaftsblatt* izhajal, zatem tudi družbin tajnik, na to mesto pa naj bi ga predlagal Žiga Zois (Borisov 1999: 474). Učena moža so družili svobodomišelnimi nazori, zanimanje za naravoslovje in znanost ter članstvo v družbi (Kidrič 1938: 271–275). Znanstvo s Zoisovim krogom postavlja Hacqueta tudi med tiste učenjake takratnega časa, ki so simpatizirali s slovenskim preporodom (Kidrič 1929–1938: 269, 697–698). Drugič: Hacquet je bil izrazit razsvetljenec, ki je s svojimi deli prispeval k širšemu poznavanju slovenskih dežel, spodbujal je narodno ozaveščenost, obenem pa je s svojo kritičnostjo pripomogel k dvigu slovenskega naroda iz strokovne in politične zaostalosti (Kornhauser & Wraber 1990: 1–2). Prav njegova kritičnost in brezkompromisnost pa marsikateremu Kranjcu ni bila po volji. Kljub veliki simpatiji do dežele in ljudi Hacquet namreč ni skrival svoje nenaklonjenosti do duhovščine in zgražanja nad »neumnostjo« Kranjcev. Na-

stopal je proti veri v čaravnice in proti ljudskim vražam, kar je pogosto povzročilo velik odpor nevednega ljudstva. Menda je bilo nekoč praznoverno meščanstvo tako razkačeno, da je moral učenjak dve leti popotovati pod lažnim imenom in na skrivaj, da ga ne bi prijeli in linčali (Borisov 1999: 474; Valenta v. Marchturn 1894). Takšna načela je Hacquet natisnil tudi leta 1778 v prvem delu knjige *Oryctographia Carniolica*, ki je izšla v nemščini v Leipzigu. Pod posvetilo, napisano v narečni slovenščini v tedanji slovenski pisavi bohoričici, ki ga je učeni mož postavil pred vse štiri dele svoje »*Oriktografije Kranjske, Istre in sosednjih dežel*«, se je podpisal kot Pelops Secundus. To je bilo Hacquetovo akademsko ime, prevzeto po znamenitem zdravniku iz grške antike, ki ga je dobil leta 1777 kot član nemške akademije raziskovalcev narave (Academia Caesarea Leopoldino Carolina Naturae Curiosorum). Posvetilo izraža vse tisto, kar veje iz vseh številnih tednika *Kundschaftsblatt*:

Pres use shele eniga dobizhka, inu pres
neressnize, ampak is sgol nagnenja tó
povédati kar se je vidilu inu skussilu,
is Lubesni pruti eni dusheli tiga nar
mogozhneishiga inu nar bél réshirieniga
Fòlka od tiga Stariga Sueitá (Hacquet 1778:
predlist)

Tretjič: namen urednika lista *Kundschaftsblatt* je bil razsvetljevat in poučevati Kranjce in druge. Svoja načela je leta 1776 izrazil v *Kundschaftsblatt* v daljšem odgovoru ob polemiki, povezani z novim kopališčem v Ljubljani. V peti številki leta 1776 je *Kundschaftsblatt* pisal o zdravilnem vplivu hladilnih kopeli na zdravje človekovega telesa (WK 5, 3. 2. 1776: 72–74). Nekaj mesecev zatem, junija 1776, pa je sporočal bralcem, da je kopališče odprto: »*Einem geehrten Publikum wird zu wissen gemacht, dass gemäß dem, in 5ten Stücke dießjährigen Wochenblattes enthaltenen Verlangen, eine Badhütte mit 8 Abtheilungen, und so viel Badwonnen, außer der Stadt, bey dem so genannten wachischen Wirtschaftshause in der Tyrnau allbereits verfestiget, und demselben zum Gebrauche eingehende Worte eröffnet werden soll. Die Tax ist ungleich: das kalte Bad mit Handtuche und Badmantel ist für die Stunde 15 kr. Das Warme mit Handtuche und Mantel 20 kr. und ein mit abgekochten Kräutern besonders verschriebenes 24. kr.*« (WK 26, 29.6.1776: 414).

Urednik časopisa *Kundschaftsblatt* se je v opombi pod novico zgražal nad višino kopališke pristojbine in primerjal ljubljanske razmere s tistimi v Gradcu: »... *die Tax scheint uns zu hoch angesetzt seyn,*

und die Einschränkung der Badzeit auf eine Stunde gar zu gewinnsüchtig und übelklingend ... In Graz hat man vor nicht vielen Jahren für einmal Baden, ohne Einschränkung der Zeit, und ohne Unterschied des Kalten oder Warmen 10 kr. Bezahlet...« (WK 26, 29.6.1776: 414–415).

Že v 28. številki je nepodpisani avtor reagiral na urednikovo pripombo ter zapisal: »*Werthester Herr Verfasser, das Bad ist nur für jene, die da wollen, und wie man in einem Lande der Freyheit lebt, so ist ja niemand gezwungen sich den angesetzten Preisen zu unterwerfen*« (Klage, WK 28, 13.7.1776: 448–449). To pisanje je spodbudilo urednika lista, da je na dopis odgovoril v daljšem sestavku, obenem pa spregovoril o dolžnostih urednika. Le-ta mora slediti resnici, upoštevati mora svobodo izražanja in imeti pred očmi vsesplošno korist za bralce. V odgovoru je urednik – po našem mnenju Hacquet – zapisal: »*Recht so, mein Herr! Sie leben in einem Lande der Freyheit, und deßhalb bauen sie eine Hütte nach ihrem Belieben; schlagen eine Tax an nach einem Gutachten; öffnen das Bad für jene, die da kommen wollen; zwingen niemanden; und kurz, sind gar nicht Willens, ungebetene Erinnerungen in Acht zu nehmen, oder oberaufsichtliche Vorschriften zur Nachachtung sich zu wählen: und ich mache Ihnen entgegen zu wissen, daß ich in eben diesem Lande der Freyheit schreibe; daß ich mir dasjenige, so sich auf den Nutzen des Publikums bezieht, zum Gegenstände meiner Schriften wähle; daß ich für denselben brünstig eifere; daß ich hierüber meine Gedanken ohne alle Scheu öffne; daß mir dießfalls die Wahrheit und Gemeinnützigkeit, nicht aber das, was jenem, den es angeht, schmeichelhafter ist, zur Richtschnur dienet; und kurz, daß ich nicht erst von einer Privatperson das Gutachten erwarte, ob, oder welche Erinnerungen über einen Gegenstand zu machen sind. Sehen Sie also, daß wir in gleichen Umständen sind: ich benehme Ihrer Freyheit nichts, denn Erinnerungen, Anmerkungen, Beobachtungen sind noch keine Gesetze, keine gesetzmäßige Vorschriften: Sie werden entgegen die Güte haben, meiner Freyheit im Schreiben keine Schranken setzen zu wollen, denn ich versichere Sie im ganzen Ernste, daß ich dieser nicht ehe, als der Verfassung des Wochenblattes selbst entsagen werde.*« (Antwort, WK 28, 13.7.1776: 449–450).

Svobodomiselnost in napredek sta vodila Hacquetove misli in delovanje. *Kundschaftsblatt* se je lahko pohvalil z urednikom, ki ga je cenil in spoštoval precejšen del tedanje učene Evrope. Celo veliki Johann Wolfgang Goethe (1749–1832) je poznal Hacquetove spise, ki jih omenja v potopisu *Italienische Reise* (Wester 1954: 8). Toda Kranjska ni znala pravilno vrednotiti in ceniti prizadevanj tega neutrudnega popotnika, raziskovalca, kirurga in

predvsem kozmopolita. To je bil razlog, da je že v drugem letu izhajanja tedensko glasilo Kmetijske družbe zašlo v težave in prenehalo »razsvetljevati« svoje bralce.

6. KAKŠEN JE BIL KUNDSCHAFTS- BLATT PO VSEBINI

Vsebina prvega letnika *Kundschaftsblatt* je na las odgovarjala točkam, ki jih je prineslo že omenjeno prednaročniško naznanilo decembra 1774. Časopisne strani – tisk je bil enokolonski – so polnili suhoparni dekreti, odločbe, razglasi, ki naj bi bili poznani vsakomur – že v prvi in drugi številki je bil tako objavljen *Ansiedlungs-Patent für die auswärtigen protestantischen Landesleute, Künstler, Fabrikanten, Professionisten, und Handwerker* (WK 1, 7.1.1775: 8–11; 2, 14.1.1775: 24–27), – pa cene žita, sezname umrlih v prestolnici in poročila o slavnih glavah, ki so se na svoji poti ustavile v mestu ali se vsaj zadrževale na Kranjskem. V začetku julija 1775 je *Kundschaftsblatt* npr. poročal: »*Se. Majestät der Kaiser werden am 10ten Juli von Mayland über Klagenfurt nach Wien reisen*« (*Durchreisende Ansehnliche Personen*, WK 26, 1.7.1775: 414).

Prvih nekaj strani, ponavadi osem, kar je predstavljalo polovico posamezne številke, je bilo v prvem letniku skorajda brez izjeme namenjeno gospodarskim stvarim. Rubrika se je imenovala »*In Wirthschaftssachen*«, njen osnovni namen pa je bil, kmetovalce poučevati o boljših, novih, neznanih ali kako drugače zanimivih načinih kmetovanja. Pisci so v rubriki opozarjali na različne bolezni živine, svetovali, kako se ubraniti poljskih škodljivcev itd. V tej osrednji rubriki se je tednik dotaknil najrazličnejših tem. Neki nepodpisani avtor je v nadaljevanjih svetoval kmetom, kako uporabljati liste akacije za krmo živine (*In Wirthschaftssachen. Von der Anwendung des Akazien-Laubs zur Fütterung des Viehes*, WK 1, 7.1.1775: 3–8; 2, 14.1.1775: 17–20). O bravnosti tednika govori takojšen odmev na članek o listih akacije. V drugi številki *Kundschaftsblatt* se je s svojimi predlogi o akaciji namreč oglasil član Družbe za kmetijstvo in koristne umetnosti, ki se ni podpisal z imenom in priimkom (*Schreiben eines Mitgliedes an die hiesige Kais. Kön. Agrikulturs-Gesellschaft*, WK 2, 14.1.1775: 20–22). Nadalje so razpravljali o škodljivcih, na primer miših in črnih žužkih, in sredstvih za uničevanje le-teh (WK 4, 28.1.1775: 49–52; 11, 18.3.1775: 161–164; 12, 25.3.1775: 177–181), na svoj račun pa so prišle tudi gospodinje. Po nasvetu poštnega upravnika v Ljubljani,

člana družbe g. Amignonija, so lahko poskusile speči kruh tako, da so pšenični, ajdovi ali proseni moki primešale sladko belo peso (WK 14, 8.4.1775: 209–211). V prispevkih se je zrcalila tudi velika skrb za naravo. Eden od članov družbe je v zvezi s tem pisal, kako se izogniti opustošenju kranjskih gozdov (WK 9, 4.3.1775: 129–134; 10, 11.3.1775: 145–160).

Čeprav so bile izbrane teme za v ogromni večini nepismene podložniške poljedelce in kmetovalce, ki v glavnem niso znali nemško, morda zanimive, je tednik vedno bolj postajal dolgočasno gospodarsko, »poslovno informativno glasilo«, kot ga v knjigi *Tiskarstvo na Slovenskem* imenuje Branko Berčič (1968: 70). List je imel le ozek krog strokovno usmerjenih sodelavcev, krog bralcev pa se je vedno bolj ožil in ni dosegel širše kmečke populacije. Leta 1775 je izšlo 52 številk tednika.

V drugi letnik je *Kundschaftsblatt* zato stopil z novo zunanjo in vsebinsko podobo. Format lista je sicer ostal nespremenjen, tudi posamezna številka drugega letnika je bila natisnjena na 16 straneh, vendar pa so prostor v tedniku pridobili tako, da so zmanjšali velikost črk. Malenkostno se je spremenila tudi glava lista, v kateri se je odslej pojavljal naslov *Des wöchentlichen Kundschaftsblattes im Herzogthume Krain*. Vsebina je postala mnogo zanimivejša. Namesto prejšnje rubrike o gospodarskih stvareh je urednik uvedel dve novi rubriki. Prva z naslovom »Feldwirthschaft« ali »Landwirthschaft« je še vedno obravnavala kmetijska vprašanja, druga z naslovom »Oekonomie« pa je prinašala prispevke z vseh področij gospodarstva, ne le kmetijstva, obravnavala pa je tudi teoretična gospodarska vprašanja ter seznanjala bralce s fiziokratizmom, ekonomsko doktrino tedanje dobe. Bralce je moralo posebej razveseliti tudi dejstvo, da je *Kundschaftsblatt* začel na več straneh v vsaki posamezni številki objavljati pregled političnih dogodkov doma in po svetu. Novice z Dunaja, Moskve, Španije, Francije, Portugalske, Švedske in iz drugih dežel je urednik povzemal po tujih listih. Za časnikom *Wochentliche Ordinari-Laybacher Zeitungen* je tako *Kundschaftsblatt* postal tudi poročevalec s političnega polja. Vsebino so popestrili še članki humoristične vsebine in zabavno-poučni sestavki (prim. *Die Art sich zu bereichern*, WK 16, 20.4.1776: 247–249) ter nova rubrika »Polizey«, ki je prinašala naslove kot sta *Von der Uebereinstimmung der Uhren* (WK 1, 6.1.1776: 6–9) in *Von der Säuberung der Gassen und Plätze* (WK 3, 20.1.1776: 43–44), za aktualnost pa je poskrbela objava podatkov o vremenskih razmerah z naslovom *Laybacherische Meteorologie*. Slednja rubrika ni bila name-

njena zgolj vremenski napovedi za Ljubljano, pač pa je poročala tudi o naravnih pojavih v bližnjih in daljnjih pokrajinah. Ko so julija leta 1776 potresni sunki stresli zahodne pokrajine, je *Kundschaftsblatt* poročal: »Den 10ten abends nach halb 6 Uhr Erdbeben, bestehend aus zwoen geschwind auf einander folgenden Schwankungen, derer 1ste etwas 1 und eine halbe Sekunde, die 2te heftigere 3 starke Sekunden gedauert hat ... In Triest war es um gleiche Zeit, aber viel stärker mit nicht geringem Schrecken aller Stadt- und Landeseinwohner gefühlet worden ... Endlich Briefe aus Venedig von 10ten machen ebenfalls davon Meldung« (*Laybacherische Meteorologie*, WK 29, 20.7.1776: 467–468).

Tednik *Wochentliches Kundschaftsblatt* je v drugem letniku izhajanja namenjal veliko prostora tudi najrazličnejšim oglasom. Prispevek Hacquetovega tednika k splošni kulturi in izobraženosti se kaže predvsem v tem, da je časopis nadaljeval tradicijo iz prvega letnika in objavljajal naslove novoizdanih knjig ter sporočal bralcem naslove knjigarn, kjer so knjige lahko kupili (WK 50, 14.12.1776: 804; 51, 21.12.1776: 820). Omembe vredno je, da najdemo med naštetimi knjigami tudi slovenske naslove ali takšne, ki zadevajo slovenske dežele. Tako naletimo v 18. številki prvega letnika (p. 285) na poročilo o knjigi kranjskega rojaka Franca Antona Steinberga (1684–1765) o Cerkniskem jezeru, pri čemer je naslov zapisan netočno kot »Gründliche Nachricht, und Beschreibung von dem Zürknitzer-See in Krain, mit Kupfer«. Delo so prodajali v knjigarni Michaela Prombergerja v Ljubljani, izšlo pa je leta 1758 v Ljubljani, 1761 še v Gradcu in istega leta tudi v francoskem prevodu v Bruslju. Na strani 253 istega letnika navaja *Kundschaftsblatt* poleg nemških in latinskih knjig tudi slovenski naslov »Goriuppp (Franc.) Evangeliski navuki, sa usse Nedele inu Prasnike zeliga leta«. Naslove knjig nabožne vsebine je Hacquet, sicer proti duhovščini usmerjeni deist, verjetno moral objavljati po službeni dolžnosti.

Spremembe in popestritev lista so kmalu opazili tudi bralci. V 12. številki je novo zasnovo lista pohvalil z inicialko »U.« podpisani avtor: »Schätzbarreste Herren! Sehr wenige gibt es in der Stadt, und auf dem Lande, die an einem bloß unterrichtenden Lesen einen Geschmack finden, dieser seltsame Geschmack konnte im vorigen Jahre nicht anders als den geringen Abgang ihrer Blätter, und dieser die Muthmassung nach sich ziehen, daß Sie die Ausgabe desselben mit dem Ende des Jahres schließen werden. Unfehlbar haben sie diese Folgen selbst eingesehen, da Sie im heurigen Jahrgange die Schreibart verändert, die Materien vermehrt, und überhaupt das ganze Wochenblatt auch unterhaltender gemacht haben. Diese kluge Aenderung läßt mich nicht

zweifeln, daß sich sowohl mehr Leser finden, als auch mehr Nutzen werde geschaffet werden« (WK 12, 23.3.1776: 181).

Avtor pisma ugotavlja, da so le poučni prispevki za bralca vendarle presuhoparni in ne pritegnejo njegove pozornosti. Obenem pa uredništvu predlaga, da bi bilo potrebno objavljati več prispevkov domačih avtorjev – *Kundschaftsblatt* je namreč rad objavljajal besedila tujih piscev, januarja 1776 npr. »Anmerkungen über die Gewohnheit der Herrschaften, den Unterthanen die Weinlese vor einer von ihnen bestimmten Zeit zu verbieten, gezogen aus einem Briefe eines französischen Landmannes vom 18ten Okt. 1775« (WK 33, 20.1.1776: 33–40). Po mnenju iz pisma naj bi ceno lista tudi primerno znižali (Aufmunterungspreise) ter tako k branju spodbudili širši krog bralcev (WK 12, 23.3.1776: 183). Hacquet je piscu omenjenih vrstic odgovoril že v naslednji številki in zapisal, da cena žal ostaja nespremenjena, z ostalimi ugotovitvami pa se je strinjal. V njegovem odgovoru beremo: »Ja, schätzbarster Herr! Sie haben Recht: bloß unterrichtende Vorträge sind zu trocken, als daß sie die Begierde vieler Leser an sich locken, dieß war eben die Ursache, dieß die ganze Geschichte der Umschmelzung unserer Blätter: Sie haben sie mit einem Worte errathen« (*Oekonomie. Antwort auf den neulich gelieferten Brief*, WK 13, 30.3.1776: 193).

7. KRIZA IN KONEC

Toda zdi se, da je bilo zanimanje za edini ljubljanski list v sedemdesetih letih 18. stoletja kljub vsemu premajhno. *Kundschaftsblatt* je doletela usoda, ki jo z njim delijo številni nemški listi, izhajajoči v Ljubljani v 19. stoletju. Najprej so se pojavili neredni plačniki, ki so »pozabili« poravnati svoje naročnine. V predzadnji številki drugega letnika je *Kundschaftsblatt* prijazno pozival naročnike, naj plačajo zapadle obveznosti: »Der Verleger des Kundschaftsblattes ersuchet freundlichst alle diejenigen, deren Zahlung für dasselbe, auch vom vorigen Jahre noch ausständig ist, daß sie dieselbe bald einzuschicken belieben wollen« (WK 51, 21.12.1776: 817).

Dolgovi na eni strani ter pomanjkanje sodelavcev na drugi strani so botrovali dejstvu, da je 28. decembra 1776 izšla zadnja, 52. številka *Kundschaftsblatt*. Hacquet je bil na uredniškem mestu vedno bolj osamljen. Leta 1880 piše *Laibacher Wochenblatt*: »... die ganze Redaction lag ausschließlich ihm [Hacquet, T. Ž.] ob, er scheint keine anderen Mitarbeiter gehabt zu haben. Im Jahre 1776 ging dieses Blatt ob Mangels an Theilnahme ein« (LW 1, 21.8.1880, sine pagina).

V zadnji številki tednika je Hacquet, podpisan le kot »Der Verfasser«, objavil pismo bralcem, kjer je sporočil, da bo *Kundschaftsblatt* prenehal izhajati. Ironija objave je v tem, da je tik pred uredniškim pismom objavljeno pismo neimenovanega avtorja, ki se je podpisal kot »Meiner hochschätzbaren Herren gehorsamster Diener N. N.« Pismo je namenjeno uredniku, v njem pa beremo same pohvalne besede o listu: »Schätzbarste Herren! Ob schon mir die Ehre nicht vergönnet ist, Sie schätzbarste Herren! der Person, oder auch nur dem Namen nach zu kennen, so muß ich ... zu Ihrem Ruhme bezeugen, daß Sie noch das gemeinnützigste beste Wochenblatt geschrieben haben, welches mir seit dieser Epoche bekannt geworden ist ...« (WK 52, 28.12.1776: 821). Toda odločitev Kmetijske družbe je bila dokončna. V uvodu pisma, naslovljenega na publiko, se je urednik najprej dotaknil pred tem objavljenega pisma bralca, ki je nadvse hvalil tednik *Kundschaftsblatt*: »Sehen sie meine Herren! Da einen Brief, den sie eben itzt gelesen haben, und welcher letzten Sonntag mit der Wienerpost eingelaufen ist, voll des schmeichelhaftesten Lobes, voll des eifrigsten Verlangens, daß ein Unternehmen ferner fortgesetzt werde, dessen ganze Absicht Nutzen und Vergnügen ist. Vielleicht sind auch unter ihnen einige, welche mit diesem ungenannten Korrespondenten Partey machen, und dem Kundschaftsblatte eine noch längere Dauer wünschen. Sey dem, wie ihm wolle; die Umstände heischen ganz ein anders; der Tod des Blattes ist beschlossen; und daß ich es ihnen ohne Umschweis sage, heute erscheint es zum letztenmale. Wie? So ist der Muth der Fortsetzung gesunken? Die Menschenliebe erkaltet? nein, meine Herren! keines aus beyden: Muth genug vieles zu tragen, sonst wären die Schultern nicht schon gebrochen; auch Menschenliebe genug, sonst wäre die Ankündigung dieser Abänderung ergötzend, welche itzt ganz wider Willen geschieht. Sie sollen die Ursache derselben lesen, so wie sie der Wahrheit vollkommen angemessen ist« (*An das Publikum*, WK 52, 28.12.1776: 824).

Urednik je razloge za nepreklicno odločitev o prenehanju izdajanja časopisa naštel na štirih straneh ter jih s prispodobami tudi zelo slikovito razložil. Predstavlja si četo vojakov, pravi Hacquet, ki pred bojem govori o svoji veliki srčnosti in stanovitosti. Toda komaj se bitka začne, že se četa požene v beg; le en sam vojak se je pripravljen boriti, njemu naložijo breme boja, medtem ko ostali iz daljave hladnokrvno opazujejo, kako se muči, kako izčrpan, poln zadanih ran pada na tla (p. 824). Nadalje primerja Hacquet svoja uredniška prizadevanja z naporu stavbnega mojstra, ki se odloči da bo s sredstvi iz lastnega premoženja v korist in zabavo celega mesta zgradil stavbo. Ko so končno onemo-

gočeni nekateri zavistneži, dobi stavbni mojster dovoljenje za gradnjo in začne z delom. Toda kmalu zmanjka gradbenega materiala, skladišča ga niso pripravljena dostaviti, mojstrove zaloge pa ne zadoščajo. Kaj drugega mu preostane, kot da ustavi prostovoljno začeto gradnjo? (p. 830, recte: 825). Izkušnja stavbnega mojstra je pravzaprav izkušnja Hacqueta, ki je kot tajnik Družbe za kmetijstvo in koristne umetnosti prostovoljno in z veseljem prevzel urejanje tednika, a je na koncu ostal brez potrebne podpore, sodelavcev in brez bralcev.

Zatem urednik pripoveduje o gledališki skupini, ki je pripravila odlično igro. Hvalijo jo tako poznavalci kot kritiki, vstopnina je simbolična, a občinstvo se ne odzove in se ne udeleži predstave (pp. 830–831). In končno primerja Hacquet delo urednika *Kundschaftsblatt* z naporji zdravnika, ki želi zaman pomagati svojim bolehnim pacientom: »*Stellen Sie Sich endlich einen erfahrenen Arzt vor, der den siechen Einwohnern eines Spitals seine Hülfe mit Freuden anbietet. Er untersucht mit vieler Genauigkeit den bedauerlichen Zustand seiner Kranken; erkennt das Übel, was sie drücket; spricht ihnen Muth, und Hoffnung zur Genesung zu; kramet seine Arzneyen aus, welchen wiederholte Erfahrungen das Gepräge der Güte aufgedrucket hat ... Aber wie erstaunet der wohlthätige Arzt über seine siechen Betthüter! Kaum würdiget sich einer oder der andere, ihm ein Gehör zu geben; die meisten lachen und spotten seiner; er findet kein Zutrauen ... Was thut er? das, was er, wenn er nicht der seltsamste Mann gewesen wäre, hat er thun müssen: er nimmt von diesen verzweifelten Kranken Urlaub, und segnet sie bey dem Abschiede*« (An das Publikum, WK 52, 28.12.1776: 830–831).

Zdravnikovo slovo od bolnikov je Hacquetovo slovo od tednika. Ne z blagoslovom kot zdravnik od nevhvaležnih pacientov, temveč s prijateljsko zahvalo se je Hacquet poslovil od svojih bralcev: »*Sehen Sie da meine Herren! Das Schicksal unserer Gesellschaft mit dem Kundschaftsblatte faßlich genug geschildert, um die wahren Ursachen einzusehen, die sie veranlassen haben, es mit Ausgange dieses Jahres gänzlich zu schließen. Denen, die seine gelehrten Arbeiten mit einem günstigen Auge dieses Jahr angesehen, und sie zu lesen sich gewürdiget haben, saget den verbündlichsten Dank, und bittet um ihre stätige Freundschaft*« (p. 832).

8. ZAKLJUČEK

Decembra 1776 je torej zaradi pomanjkanja abonentov prenehal izhajati prvi ljubljanski tednik, *Wochentliches Kundschaftsblatt des Herzogthum Krain*. Balthasarja Hacqueta lahko upravičeno imenuje-

mo prvega urednika na Slovenskem. Potem ko so prenehali tiskati *Kundschaftsblatt*, je Ljubljana ponovno ostala brez periodičnega glasila. Šele 1783., sedem let kasneje, je tiskar Ignaz Kleinmayr (1745–1802), potem ko je leta 1782 pridobil z Dunaja dovoljenje za ustanovitev tiskarne, začel izdajati časnik *Wöchentlicher Auszug von Zeitungen*. Leta se je že naslednje leto (1783) preimenoval v *Laibacher Zeitung*, ki je ostal vse 19. stoletje – z izjemo obdobja Ilirskih provinc – najpomembnejša nemška publikacija v Ljubljani. Brez predhodne napovedi je njegova zadnja številka izšla leta 1918. Naj za konec omenimo le še, da je prvi časnik v slovenskem jeziku, Vodnikove *Lublanske Novize*, izšel šele leta 1797, torej dobrih 21 let po prenehanju izhajanja Hacquetovega lista. V četrtem letu izhajanja, leta 1800, pa so finančne težave pokopale tudi Vodnikove *Novize*.

9. SUMMARY

Wochentliches Kundschaftsblatt des Herzogthum Krain (1775–1776). Balthasar Hacquet as journalist

The first weekly paper in Europe was published under the title *Straßburger Relation* in 1609 in Strasbourg. Almost a century later, Ljubljana also got a newspaper, *Wochentliche Ordinari-Laybacher Zeitungen*, which was published irregularly, since the time of publishing depended mainly on the schedule of mail-transportation on horseback or by stagecoach. The aim of publishing was, above all, to disseminate information.

After that, there was no newspaper available in Ljubljana for about 66 years. On 7 January 1775, the Society for Agriculture and Useful Crafts of Carniola (*Gesellschaft für Ackerbau und Nützliche Künste*) started a newspaper entitled *Wochentliches Kundschaftsblatt des Herzogthum Krain (The Proclamations' Weekly of the Duchy of Carniola)*. The paper was the first attempt to issue a weekly paper in the present Slovenian capital. It was published only until the end of 1776.

Its editor was the naturalist, Balthasar Hacquet (1739/40?–1815). Although his name was mentioned in neither of the two volumes, it can be taken for sure that he had been entrusted this editorial work. First of all, it is a well known fact that Hacquet was a secretary to the Society for Agriculture from 1772 to 1780. Moreover, he was a distinguished partisan of Enlightenment in his time and set out to teach the Slovenian people and to contribute to their education. He expressed his sympa-

thy with the Carniolan people by a remarkable dedication published in the first volume of his book *Oryctographia Carniolica*, which was printed in Leipzig in 1778. It is also a decisive factor that the 28th issue of the second year deals with a remark regarding the tasks of an editor in reference with the establishment of a public bath in Ljubljana. It is most likely that Hacquet is the author of these lines since he was a convinced advocate of truth, freedom of opinion and speech. Furthermore, he thought that publications should be of benefit to the public. Apart from that, an article was published in the feuilleton of the weekly newspaper of Ljubljana *Laibacher Wochenblatt* entitled *Ein 'Laibacher Wochenblatt' aus früherer Zeit* [A Ljubljana Weekly Paper of Former Times] in 1880, in which an unknown author refers to the Ljubljana journal publications. He mentioned that the issue of the *Wochentliches Kundschaftsblatt* dated back to the year 1775. According to his statement, Hacquet initiated the paper and was its editor. Unfortunately, professor Hacquet could not engage permanent co-writers and, therefore, was solely responsible for the edition and publication. The *Wochentliches Kundschaftsblatt* was an economically orientated paper, which, apart from agricultural essays, contained also some political news from abroad, entries about distinguished transit travellers and about the deceased in the city. It did not contain much information about local events.

Due to the lack of subscribers, the paper was only edited for two years. In a letter to the public, printed in the last issue of the paper on 28 December, 1776, Hacquet compared his failing editing efforts to the disappointment of a theatre group whose actors dedicated their lives to the theatre but were not recognized by the public.

After Hacquet had given up the *Wochentliches Kundschaftsblatt*, the gap in the field of journalism in Ljubljana was filled in only seven years later. The first edition of the *Wöchentlicher Auszug von Zeitungen* [The Weekly Abstract from Newspapers] was available in Ljubljana on 1 January 1783. One year later, the name of the newspaper was changed to *Laibacher Zeitung* [The Newspaper of Ljubljana]. It was the most important German newspaper in the 19th century in Carniola; its edition was stopped only in 1918. It is worth mentioning that the first paper in Slovenian language, *Lublanske Novize* [The News from Ljubljana] was first published in 1797, but was only edited for four years. Its chief editor was Valentin Vodnik (1758–1819), the first Slovenian lyric poet.

10. VIRI

Laibacher Wochenblatt (LW) 1, 21.8.1880, sine pagina: Ein "Laibacher Wochenblatt" aus früherer Zeit.

Nachricht, 31.12.1774, nepaginirano, v prilogi prvemu letniku Wochentliches Kundschaftsblatt. (Narodna in univerzitetna knjižnica Ljubljana, sig. R140718/1775).

Wochentliches Kundschaftsblatt (WK), 1, 7.1.1775: 3–8; 1, 7.1.1775: 8–11; 2, 14.1.1775: 17–22; 2, 14.1.1775: 24–27; 3, 21.1.1775: 45; 4, 28.1.1775: 49–52; 8, 25.2.1775: 127; 9, 4.3.1775: 129–134; 10, 11.3.1775: 145–160; 10, 11.3.1775: 155–156; 11, 18.3.1775: 161–164; 12, 25.3.1775: 177–181; 14, 8.4.1775: 209–211; 1, 6.1.1776: 6–9; 3, 20.1.1776: 43–44; 5, 3.2.1776: 65–74; 12, 23.3.1776: 181–183; 13, 30.3.1776: 193; 16, 20.4.1776: 247–249; 26, 29.6.1776: 414–415; 28, 13.7.1776: 448–450; 29, 20.7.1776: 467–468; 33, 20.1.1776: 33–40; 50, 14.12.1776: 804; 51, 21.12.1776: 817; 51, 21.12.1776: 820; 52, 28.12.1776: 821; 52, 28.12.1776: 824; 52, 28.12.1776: 830–832 (Narodna in univerzitetna knjižnica Ljubljana, sig. 6718/1775, 6718/1776).

11. LITERATURA

- Berčič, B. (1968): Tiskarstvo na Slovenskem. Odbor za proslavo 100-letnice grafične organizacije na Slovenskem, Ljubljana.
- Borisov, P. (1999): O Hacquetovem značaju. Zgodovinski časopis (53): 455–482.
- Dimitz, A. (1859): Zeitungswesen in Krain. Mittheilungen des historischen Vereines für Krain (14): 70–72.
- Gaber, A. (1937): Skozi stoletja za našim novinarstvom. In: Razstava slovenskega novinarstva v Ljubljani. Jugoslovansko novinarsko združenje, Ljubljana, pp. 179–223.
- Hacquet, B. (1778): *Oryctographia Carniolica, oder Physikalische Erdbeschreibung des Herzogthums Krain, Istrien und zum Theil der benachbarten Länder* 1. Johann Gottlob Immanuel Breitkopf, Leipzig.
- Jakob, G. (1930): Belsazar Hacquet. Leben und Werke. Bergverlag Rudolf Rother, München.
- Kidrič, F. (1938): Zois in Hacquet. Ljubljanski zvon (58): 271–275.
- Kidrič, F. (1929–1938): Zgodovina slovenskega slovstva od začetkov do Zoisove smrti. Slovenska matica, Ljubljana, 724–LXXVIII pp.

- Kornhauser, A. & Wraber, T. (1990): Hacquet, Baltazar. In: Enciklopedija Slovenije (4): 1–2.
- Pintar, I. (1926): Hacquet, Balthasar. In: Cankar I., Lukman F. K. (eds.): Slovenski biografski leksikon. Zadrúžna gospodarska banka, Ljubljana, 1 (2), pp. 284–287.
- Umek, E. (1967): Usmerjenost publikacij Kranjske kmetijske družbe v letih 1770 do 1779. Kronika. Časopis za slovensko krajevno zgodovino (15) 3: 149–151.
- Umek, E. (1989): Družba za kmetijstvo in koristne umetnosti v Ljubljani 1767–1787. In: Horvat, J. (ed.): Slovenci v letu 1789. Narodni muzej, Ljubljana, pp. 89–93.
- Valenčič, V. (1977): Žitna trgovina na Kranjskem in ljubljanske žitne cene od srede 17. stoletja do prve svetovne vojne. Razprave 1. razreda SAZU (Ljubljana) (10) 4: 213 pp.
- Valenta v. Marchturn, A. (1894): Der Naturforscher Hacquet als Arzt in Krain. Separatdruck aus der Wiener Medizinischen Wochenschrift (18): 1–6.
- Vatovec, F. (1961): Slovenski časnik 1557–1843. Založba Obzorja, Maribor, 265 pp.
- Wester, J. (1954): Baltazar Hacquet. Prvi raziskovalec naših Alp. Planinska zveza Slovenije, Ljubljana.
- Wurzbach, C. (1861): Biographisches Lexikon des Kaiserthums Österreich. Wien (7): 162–165.
- Žigon, T. (2001): Nemško časopisje na Slovenskem. Študentska založba, Ljubljana.